

УДК: 159.923:371.134

© Шандрук С.К., 2015 р.

orcid.org/0000-0002-1544-622X

С.К. Шандрук
Національний економічний
університет, м. Тернопіль

РОЛЬ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Розглядаються основні підходи до дослідження проблеми готовності майбутніх фахівців психологічного профілю до професійної діяльності. Доведено, що важливим сегментом професійної підготовки майбутніх фахівців є їхня спроможність до творчої надситуаційної діяльності, що передбачає розвиток таких компонентів професійних творчих здібностей як емоційно-когнітивного, потребо-мотиваційного, комунікативно-продуктивного та професійно-креативного. Визначено роль готовності студентів-психологів до майбутньої психологічної діяльності у розвитку їх творчого потенціалу. Запропоновано типологію професійних творчих здібностей психолога-професіонала.

Ключові слова: готовність, психологічна готовність, практичний психолог, психологічна діяльність, творчі здібності, творча особистість, творчий процес, творчий потенціал.

С.К. Шандрук РОЛЬ ГОТОВНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩИХ ПРАКТИЧЕСКИХ ПСИХОЛОГОВ

Рассматриваются основные подходы к исследованию проблемы готовности будущих специалистов психологического профиля к профессиональной деятельности. Доказано, что важным сегментом профессиональной подготовки будущих специалистов является их способность к творческой надситуационной деятельности, которая предусматривает развитие таких компонентов профессиональных творческих способностей как эмоционально-когнитивного, потребностно-мотивационного, коммуникативно-продуктивного и профессионально-креативного. Определена роль готовности студентов-психологов к будущей психологической деятельности в развитии их творческого потенциала. Предложена типология профессиональных творческих способностей психолога-професіонала.

Ключевые слова: готовность, психологическая готовность, практический психолог, психологическая деятельность, творческие способности, творческая личность, творческий процесс, творческий потенциал.

S.K. Shandruk

THE ROLE OF READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS

Examined the main approaches to the study of the problem of readiness of future specialists of psychological profile to professional activity. Proved that an important segment of professional training of future specialists is their ability to creative over-situational activity that predicts the development of such components of professional creative abilities as emotion-cognitive, need-motivational, communicative-productive and professional-creative. Detected the role of readiness of students-psychologists to the future psychological activity in the development of their creative potential. Proposed a typology of professional creative abilities of psychologist-professional.

Keywords: readiness, psychological readiness, practical psychologist, psychological activity, creative abilities, creative personality, creative process, creative potential.

Постановка проблеми. Зміст готовності особистості до професійної діяльності поєднує усвідомлення високої ролі та соціальної її відповідальності, прагнення активно (самостійно й творчо) виконувати професійні завдання, настановлення на активізацію та мобілізацію своїх найкращих якостей, умінь, норм, цінностей, екзистенціалів, смислоформ, навичок і технік роботи. Причому, здатність практичних психологів успішно виконувати професійну діяльність залежить, насамперед від ступеня розвитку їх готовності до зреалізування психологічної діяльності та спроможності застосовувати інноваційні методи роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи різні аспекти психологічної готовності, вчені розглядають дане поняття як: інтегративну здатність (систему, комплекс, конгломерат, констеляцію здібностей) – Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн, Г.О. Балл; якість особистості – К.К. Платонов, В.І. Ширінський, М.І. Томчук; синтез властивостей особистості – В.А. Крутецький, С.М. Лібін; тимчасовий ситуативний стан – П.А. Рудик, ставлення – О.В. Веденов, особливий психічний стан – М.І. Дяченко, Л.О. Кандибович, М.Д. Левітов, О.О. Ухтомський, М.І. Виноградов, Б.Ф. Ломов, В.Н. Пушкін, О.П. Корабліна та ін., установку – С.Л. Рубінштейн, К.-Г. Юнг, Д.М. Узнадзе та ін. Принципові підходи до розуміння структури психологічної готовності в цілому закладено роботами М.І. Дьяченка і Л.А. Кандибовича, В.О. Моляко, М.І. Томчука, Є.М. Потапчука; психологічної готовності до управлінської діяльності – Л.М. Карамушкою; готовності до реалізації гуманних стосунків з учнями і студентами, їх професійного самовизначення – Ш.О. Амонашвілі, Г.О. Баллом, А.В. Массановим, А.В. Фурманом, П.А. Шавиром та ін.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування готовності студентів-психологів до професійної діяльності та

визначення її вагомості у розвитку творчих здібностей майбутніх практичних психологів.

Виклад основного матеріалу. Готовність до діяльності як властивість особистості, котра ґрунтується на усвідомленні особистої та суспільної значущості діяльності, на позитивному ставленні до неї і здатності до її виконання, розглядає Г.О. Ковальов [4]. На його думку, проблема формування такої готовності до майбутньої професійної діяльності упроблемлена моральною потребою формування адекватного ставлення юної особи до праці як до суспільного обов'язку та бажанням її соціального визнання. Загалом готовність до праці у цьому плані містить морально-психологічний і професійний складники. При цьому морально-психологічну готовність до майбутньої діяльності учений визначає як структуру, котра містить такі компоненти: усвідомленість суспільної та особистісної значущості трудової діяльності, любов (радість, насолода) до (від) праці, здатність трудитися у колективі [4].

На підставі аналізу психолого-педагогічних джерел [1 – 3] готовність до професійної діяльності слушно трактувати як: активний афективно-мотиваційно-когнітивний стан особистості, який спричиняє й уможливорює діяльність; її результат-наслідок, що характеризується внутрішньою налаштованістю особи на певну поведінку і вчинки при вирішенні завдань на конкретному робочому місці; якість особистості, котра визначає установки й домагання на певне індивідуальне бачення професійних ситуацій, проблем, завдань; самовизначення і цілеспрямоване вираження особистості як її стійкі характеристики, що у взаємодоповненні становлять істотну внутрішню передумову успішності діяльності у згармонуванні принаймні чотирьох чинників: позитивного ставлення до праці загалом і конкретної діяльності чи професії зокрема; адекватним вимогам діяльності набором сформованих в особи рис характеру, темпераментальних властивостей, особистісної спрямованості, здібностей; ґрунтовних знань та освоєних норм, сформованих умінь і навичок, гуманних цінностей і смислів; професійно важливих особливостей та актуалізувань сприйняття, уявлювання, уважності, розуміння, мислення, а також перебігу емоційних, мотиваційних і вольових процесів.

Зокрема, К.К. Платонов, досліджуючи структуру особистості та шляхи її розвитку [5], виокремлює три значення готовності до праці: а) широкіше – готовність до будь-якої праці як результат чи підсумок трудового виховання, що виявляється у бажанні працювати, в усвідомленні важливості своєї участі у суспільно корисній діяльності; б) більш конкретне – готовність до певної праці, що стала професією як результат професійного навчання, цілеспрямованого виховання і соціальної зрілості особистості; в) найбільш конкретне – готовність до праці за певних умов як результат

психологічної підготовки та мобілізації діяльнісних ресурсів особистості, що характеризується інтенсивною перебудовою досягнутого нею професіоналізму в напрямку його вдосконалення і спроможністю зреалізувати свій потенціал у повсякденних ситуаціях професійного довкілля.

Воднораз В.О. Сластьонін цілком слушно виділяє такі рівні готовності майбутніх фахівців до діяльності: 1) інтуїтивний, що характеризується пошуком студентами найкращих рішень професійних ситуацій шляхом спроб та помилок, котрі діють не повно усвідомлено, переважно в умовах внутрішнього психічного напруження; 2) репродуктивний, коли студенти співпрацюють із досвідченими фахівцями, наслідуючи їх і використовуючи підказки, опрацьовані іншими, алгоритми тощо; 3) творчорепродуктивний: студенти володіють достатньо сформованою системою науково-психологічних знань, норм, цінностей, умінь, навичок аналітичного та конструктивного характеру, оригінально вирішують професійні завдання, подальший хід своїх дій здійснюють з урахуванням як набутого досвіду, так і спроектованого цілями трудового процесу майбутнього; 4) творчий або креативний, за якого студенти мають виражену професійну спрямованість особистості, в них добре розвинене аналітичне, прогностичне, конструктивне, виконавче уміння, вони спроможні оригінально і продуктивно розв'язувати професійні проблеми і задачі, шукати нові підходи, методи і техніки роботи, виявляти інтуїцію та антиципацію більш високих рівнів досконалості [6, 22-25].

Отже, вищезазначене дає підстави констатувати, що існують доволі різні психодидактичні підходи до визначення змісту та обсягу поняття "готовність до професійної діяльності". Це пояснюється тим, що розглядаються різні види, способи та рівні готовності, а також має значення й те, до якого конкретного виду чи типу діяльності належить названа готовність. Тому у визначенні структури готовності до окремої діяльності потрібно враховувати її предметно-цільову та змістово-операційну специфіку й фактори, які впливають на структурні компоненти такої готовності. На жаль, є підстави констатувати наявність розбіжностей у теоретичних уявленнях науковців стосовно оптимального набору компонентів, які долучаються до структури готовності особистості до професійної діяльності. Здебільшого дослідники обґрунтовують чотирикомпонентну структуру, виокремлюючи мотиваційний, пізнавальний, емоційний і вольовий компоненти вказаної готовності. Іноді замість компонентів вони виділяють симптомокомплекс ознак готовності, долучаючи до нього вольові риси, певну спрямованість інтелектуальних процесів, спеціально упредметнену спостережливість, творчу уяву і креативний потенціал, здатність до саморегуляції, оптимальність у вияві сценічних емоцій тощо (А.Ц. Пуні та ін.).

Найповніше психодидактичне обґрунтування готовності особистості до діяльності подає концепція М.І. Томчука, що зrealізовує особистісний підхід до розуміння сутності цього інтеграційного психосоціального явища [7]. У її аналітичному форматі психологічна готовність такого спрямування тлумачиться “як результат підготовки (підготовленості) людини до певної діяльності, тобто як стійке, багатоаспектне утворення особистості, котре охоплює низку компонентів, адекватним вимогам змісту та умовам діяльності, які у своїй сукупності дають їй змогу успішно здійснювати цю діяльність” [7, 44]. Тому гіпотетично передбачається, що названа готовність становить саме ту інтегральну властивість особистості, яка характеризує її придатність до виконання кваліфікаційних вимог конкретної діяльності. При цьому до структури такої готовності входять чотири взаємопов’язані компоненти – мотиваційна, когнітивна, операційно-процесуальна та емоційно-вольова готовності.

Винятково перспективним, на наше переконання, є зrealізування циклічно-вчинкового підходу [8-9] до вивчення психологічної готовності особистості до діяльності, методологічні принципи якого повно дотримуються нами і в цьому. Сьогодні, принаймні гіпотетично, можна передбачити обов’язкову, власне канонічну, наявність п’яти компонентів, зважаючи на логіко-психологічну структуру вчинку: когнітивного – ситуаційний компонент, потребо-мотиваційного – мотиваційний, операційно-діяльнісного – діяльнісний і рефлексивного – післядіяльнісний; тоді як емоційно-вольовий буде наскрізно присутнім на всіх етапах учинкового циклу психологічної готовності до професійної діяльності. Відповідно матимемо чотири рівні сформованості вказаної готовності – когнітивний, потребо-спонукальний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-вольовий.

Готовність особи до діяльності як психічний стан – це перш за все її внутрішнє налаштування на визначену поведінку при виконанні навчальних і трудових завдань, установка на активні та цілеспрямовані дії, актуалізація й пристосування особистісних можливостей і потенцій до та для успішного діяння. У даний момент вони зумовлені пізнавальними (розуміння професійних завдань, оцінка їх значущості, способів розв’язання, уявлення про вірогідні зміни умов праці), емоційними (почуття професійної честі та відповідальності, упевненість в успіху), мотиваційними (усвідомлена потреба якісно виконувати перші практичні завдання, інтерес до процесу їх вирішення, спрямованість на досягнення успіху та подання себе оточенню з кращого боку), вольовими (мобілізація сил, наполегливість у подоланні сумнівів і т. ін.) і рефлексивними механізмами. Зазначені механізми актуалізують дію таких компонентів: мотиваційного (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї); орієнтаційного (уявлення про особливості та умови професійної діяльності, про її вимоги до особистос-

ті); операційного (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, уміннями й навичками); рефлексивного (самоконтроль, уміння керувати собою під час виконання трудових обов'язків); оцінного (самооцінка своєї професійної підготовки та відповідності її оптимальним професійним зразкам); причому високий рівень розвитку даних компонентів – це системний показник професійної готовності фахівця до праці.

Отже, готовність до діяльності містить як професійну придатність особистості (сукупність індивідуальних особливостей, здібностей і характерологічних рис, важливих для успішного професійного спілкування та ділової активності, а також відсутність показників, котрі унеможливають участь особи у професійному виробництві) і підготовленість до діяльності (знання, норми і цінності, уміння і навички, набуті у процесі професійної підготовки).

Крім того висуємо, що науковці, котрі вивчають проблему формування готовності студентів ВНЗ до професійної діяльності, відносять до її структури такі складові: мотиви вибору професії, професійну спрямованість (позитивне ставлення до своєї професії, настановлення на продуктивну діяльність), професійно значущі якості особистості; широкий обсяг знань, умінь і навичок; освоєні норми і відібрані цінності; емоційні та волевовластивості студента, його психічні стани і тенденції. Отож специфіка профдіяльності зумовлює високі вимоги до особистості майбутнього фахівця, до його психологічної надійності, відповідальності, компетентності, самоактуалізованості. У будь-якому разі два види готовності випускника ВНЗ до праці – професійна і психологічна – перебувають у єдності та взаємодіють у процесі його навчання і трудової діяльності.

Загалом формування психологічної готовності людини до праці означає не що інше, як утворення тих суб'єктивних умов чи властивостей її особистості, які уможливають її свідому та добросовісну, зі знанням справи роботу в колективі чи для колективу. Першою важливою умовою для становлення любові до праці є відповідність цих властивостей, і передусім схильностей та здібностей, змісту, конкретного трудового процесу, другою – сформованість професійних знань, норм, умінь, навичок, цінностей, креативності. Воднораз – це і розвинена спроможність приймати самостійні рішення при виникненні складних професійних завдань, оцінювати свої можливості в їх співвіднесенні до майбутніх труднощів і до перспектив досягнення певних результатів, передавати свої знання і майстерність іншим.

Отже, психологічна готовність – це надважлива внутрішньо-особистісна інтегральна умова успішної й ефективної діяльності, зміст і структура якої визначаються вимогами самої діяльності до психічних

процесів, станів, тенденцій, досвіду і якостей випускника ВНЗ. Вона передбачає оволодіння студентом за роки навчання загальнонауковими знаннями, нормами, цінностями, вміннями, навичками, котрі потрібні для належного виконання майбутніх професійних функцій, спроможність вирішувати професійні завдання, актуалізуючи інтелектуальні, соціальні та креативні ресурси, а також опанування комплексом особистісних якостей, котрі визначають професійну стійкість і готовність до праці, відповідальність і наполегливість на шляху до запланованого результату. Водночас у такій готовності значущу роль відіграє творчий компонент, тобто професійні творчі здібності.

Процес формування творчих здібностей є недостатньо керованим, тому потребує розробки спеціальних програм методик і моделей для того, щоб збільшити розвиваючий ефект навчання. Однак програми здебільшого орієнтовані переважно на оволодіння знаннями і навичками, й особисто справа студента, яким способом він подолає ці вершини: чи скористається традиційним догматичним заучуванням, чи зуміє вийти на вищий рівень оволодіння інформаційними потоками.

Виокремимо такі компоненти професійних творчих здібностей психолога як: емоційно-когнітивний, потребо-мотиваційний, комунікативно-продуктивний та професійно-креативний. Розкриємо кожен з них.

Емоційно-когнітивний компонент включає в себе, по-перше, здатність людини до екстравертності та домінування. Ця спроможність дозволяє посилювати вплив на інших людей, оскільки екстравертовані люди здатні витримувати більше соціальне навантаження, водночас передбачає вміння домагатись свого шляхом переконань, координації та роз'яснень. По-друге – когнітивні здібності, в яких проявляються первинні значення компетентності, такі як обізнаність, знання, досвід тощо.

Потребо-мотиваційний компонент – це мотиви, цілі потреби, стимули творчих проявів особистості; передбачає наявність інтересу до професійної творчої діяльності, що характеризує потребу особистості в знаннях, у володінні ефективними засобами формування професійної майстерності.

Комунікативно-продуктивний компонент професійних творчих здібностей майбутніх психологів включає вміння ясно та чітко висловлювати свої думки, переконувати, аргументувати, доводити, аналізувати, висловлювати судження, передавати раціональну та емоційну інформацію, встановлювати міжособистісні зв'язки, узгоджувати свої дії з діями колег, обирати оптимальний стиль спілкування в різних ділових ситуаціях, організовувати та підтримувати діалог.

Професійно-креативний компонент проявляється в умінні свідомо контролювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку, особистих досягнень; сформованість таких якостей як креативність, ініці-

ативність, націленість на співробітництво та співпрацю, впевненість в собі, здатність до самоаналізу, передбаченню, творчій уяві. Він є регулятором особистих досягнень, самоуправління, мобільності, збудником самопізнання, професійного росту, удосконалення майстерності, розвитку рефлексивних здібностей та формування індивідуального творчого стилю роботи. Виокремлення професійно-креативного компонента дуже важливе, оскільки цей компонент визначає рівень розвитку самооцінки, розуміння власної значущості для інших людей, відповідальності за результати своєї діяльності, пізнання себе та самореалізації в процесі професійної творчої діяльності.

Усі вищезазначені компоненти інтегруються в одне найбільш синтезоване – професійні творчі здібності, які є інтегративною якістю творчої особистості фахівця-психолога.

На підставі реалізування вимог методологічних принципів учинковості і практичності людського усупільненого повсякдення у форматі способів, засобів та інструментів професійного методологування уможливує створення нової типології професійних творчих здібностей психолога за відповідними критеріальними ознаками (рівень готовності до професійної діяльності та компоненти професійних творчих здібностей майбутніх психологів. Зокрема нами виділено такі типи професійних творчих здібностей психолога: почуттєво-когнітивний, почуттєво-домагальний, переживально-додіяльний, переживально-рефлексивний, пізнавально-потребовий, інтенційно-потребовий, ціле-покладальний, рефлексивно-цільовий, проблематично-пізнавальний, діалогічно-спонукальний, комунікативно-діяльний.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Готовність майбутнього практичного психолога до професійної діяльності – стійке, багатоаспектне, цілісне утворення випускника психологічного профілю, котре виявляється як інтегральна властивість-риса його особистості, охоплює як низку складників (грунтовні теоретичні знання, соціальні вміння, позитивне ставлення до обраної професії, фахова компетентність, розвинені креативність і мислення), так і взаємозв'язок обов'язкових компонентів, що у своїй сукупності й дають їй змогу успішно здійснювати психологічну діяльність. До того ж важливий сегмент професійної підготовки майбутніх фахівців становить їхня спроможність до творчої надситуаційної діяльності, що передбачає розвиток таких компонентів професійних творчих здібностей як емоційно-когнітивного, потребо-мотиваційного, комунікативно-продуктивного та професійно-креативного.

Перспективи подальших наукових розвідок спрямовуватимуться на обґрунтування комплексу психокультурних кодів, методів, процедур і засобів, спрямованих на особистісну та творчу самоактуалізацію майбут-

ніх практичних психологів, розвиток їх професійних творчих здібностей і збагачення духовного та креативного потенціалу.

Література

1. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: Дис... д-ра психол. наук / К.М. Дурай-Новакова. — М., 1983. — 356 с.
2. Дьяченко М.И. Психологический словарь-справочник / М.И. Дьяченко. — Мн: Харвест, 2001. — 576 с.
3. Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. — Мн., 1976. — 176 с.
4. Ковалев Г.А. Механизмы и эффекты процессов активного социального обучения / Г.А. Ковалев // Вопросы психологии межличностного познания и общения. — Красноград: Куб. гос. ун-т, 1983. — С. 127-135.
5. Платонов К.К. Структура и развитие личности / К.К. Платонов. — М.: Наука, 1986. — 256 с.
6. Слостенин В.А., Подылова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность / В.А. Слостенин, Л.С. Подылова. — М.: Магистр, 1997. — 224 с.
7. Томчук М.І. Методологічні засади дослідження та формування психологічної готовності до діяльності / М.І. Томчук // Психологія і суспільство. — 2010. — №4. — С. 41-46.
8. Фурман А.В. Методологічне обґрунтування циклічно-вчинкової типології ігор / А.В. Фурман // Вітакультурний млин. — 2014. — Модуль 16. — С. 4-14.
9. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення: [монографія] / А.В. Фурман. — К.: Правда Ярославичів, 1997. — 340 с.